

Др Драгица С. Дракић, редовни професор  
Универзитет у Новом Саду  
Правни факултет у Новом Саду  
D. Drakic@pf.uns.ac.rs

Иван Д. Милић, асистент  
Универзитет у Новом Саду  
Правни факултет у Новом Саду  
I. Milic@pf.uns.ac.rs

## АФЕКАТ И КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ\*

**Сажетак:** У раду аутори обрађују питање односа афекта и кривичне одговорности. У циљу свестраног разматрања предметне проблематике аутори су применили мултидисциплинарни – кривичноправни и психијатријско-психолошки приступи. Иако је тема која је у раду обрађена значајна и комплексна, у литератури зовио да не постоји интересовање за њу. Стога је труд аутора да се упусти у њену обраду вредан подухват.

У првом делу рада аутори су покушали да одговоре на нека прелиминарна питања без којих је било немогуће на прави начин разумети однос афекта и кривичне одговорности. Та питања су следећа: шта су афекти, каква је њихова природа и интензијетет, колико трају и на који начин утичу на психичке функције човека који постоји у афекту.

Централни део рада посвећен је разради значаја феномена афекта у кривичној правној догматици и судској пракси, као и његовом утицају на кривичну одговорност. Аутори налазе да се афекат може узети као олакшавајућа околност приликом одмеравања казне, али се у оквиру неких одређених кривичноправних институција може јавити и као основ за ублажавања односно ослобођење од казне. Он иако може код неких кривичних дела издати улогу привилежујуће околности која по делу чини лакшим. Коначно, афекат може бити и психички основ битног смањења или чак искључења урачунливости.

Овом последњем питању аутори посвећују нарочиту пажњу, те тврде да само афекат „који је појавио екстремне размере“ може довести до

---

\* Рад је написан у оквиру Пројекта „Правна традиција и нови правни изазови“ у 2017. години, чији је носилац Правни факултет у Новом Саду.

неурачунљивости. А то је онај афекај „који руци бране обуздавања и искључује смислено и циљно постојање“. У даљој разради он предлаже кривичну методологију и методологију за правилну процену нечије урачунљивости у кривичном праву и постојању.

Након тога, аутори тврде да афективно избијање рејко када настаје је нагло и неочекивано, а чешиће као последица перманентне конфликтне ситуације, те износи аргументе за своју тврдњу. На крају разматра и проблематику „кривице за социјално афективно реаговање“, а у контексту истраживања кривичне одговорности. Одбацују мишљења оних аутора који заговарају могућност усвојавања посебне кривице за афективну експлозију која је довела до извршења дела у неурачунљивом стању, под условом да се оваква експлозија наводно могла предвидети а зајим сличности. На крају закључују да је вештачење урачунљивости учинилаца који су кривична дела извршили у афекту један од најтежих и најризичнијих судско-психијатријских задатака.

**Кључне речи:** афекај, кривична одговорност, кривично право.

Да би се на прави начин разумео однос између афекта и кривичне одговорности неопходно је да најпре одговоримо на неколико претходних питања. Та питања тичу се следећег: шта су афекти, каква је њихова природа и интензитет, колико трају и на који начин утичу на психичке функције човека који поступа у афекту. Без овог разјашњења било би немогуће исправно проценити утицај одређеног афекта на кривичну одговорност конкретног учиниоца кривичног дела.

С тим у вези, могло би се рећи да су афекти исто што и емоције, с тим што се не може свака емоција назвати афектом. То је и разумљиво ако се пође од тога да су уобичајене емоције саставни део психо-физичког склопа сваког човека. Нема човека који готово свакодневно, у мањој или већој мери, не проживљава своје емоције. Живот би био незамислив без емоција, оне су његов саставни део. Некада су ове емоције, условно речено, позитивне, а понекад негативне. По правилу, само негативне емоције на страни неког човека могу довести до извршења кривичног дела. Јер, радост тешко да ће довести до умишљајне кривичноправне последице, али зато туга, очај или бес свакако се могу јавити као „окидач“ за предузимање кривичноправне радње. Ипак, треба рећи да нема свака негативна емоција која је постојала на страни учиниоца у време извршења дела кривичноправни значај. Штавише, готово да не постоји кривично дело које није извршено под утицајем оваквих емоција. По правилу, нема дела без емоција. Кривичноправни значај стога могу имати само јаке емоције, интензивна психичка узбуђења. И само се таква узбуђења могу, барем за потребе кривичног права, назвати

афектима. Тако смо дошли и до могућег појмовног одређења афекта. Могло би се рећи да је афекат високоакутно осећајно стање. То је интензивно психичко стање које тешко подлеже контроли воље. Оно је неизоставно праћено и одговарајућим телесно-физиолошким манифестацијама које су свима из животног искуства познате. Ово је на маестралан начин у својој Зебелешци о гњеву описала наша Исидора Секулић: „... знамо шта је то кад из утробе јурне нешто вруће и замршено, и загуши у гркљану реч и договор, и удави у глави разум“<sup>1</sup>. И даље: „У гњевноме се стрелица напредовања окреће уназад, и човек се своди на најпримитивније што је човек био: постаје неразуман и дивал, потребно му је тренутно утољење, и он га ствара по цену злочина и издајства“<sup>1</sup>. Ништа више не треба да додамо овом њеном опису.

Из животног искуства нам је такође познато да управо онај афекат који се у нашем језику означава као гнев, али и као бес, јарост односно срџба најчешће доводи до трагичних последица које добијају свој епилог пред кривичним судом. Чињеница да у сваком човеку постоји гнев, заокупља од давнина све културне народе, који покушавају дати одговор на ово питање, као и изнаћи формулу за разрешење проблема. Навешћемо нека мишљења знаменитих филозофа Старе Грчке. Тако, на пример, Аристотел афирмативно говори о овом афекту. Он сматра да онај ко је склон гњеву у начелу заслужује респект, „пошто га ревност његове душе нагони на велике напоре“<sup>2</sup>. За разлику од његовог схватања, по општој стоичкој филозофији „афекти су прекомерни нагони или неразумни и противприродни душевни покрети који се опиру уму“<sup>3</sup>. Наравно, ово само ако се ради о „неразумним“, у које се свакако убраја гнев, а не о „племенитим“ афектима. Но, против неразумних афеката ваља се бескомпромисно борити. Као што постоји вештина за лечење болести тела, тако по њима постоји вештина за лечење болесне душе, за њено ослобођење од афеката, а та вештина сваком је доступна. Она се зове филозофија<sup>4</sup>. С тим у вези, само онај ко афекте, као и страсти уопште, подреди законима ума, по стоицима се сматра слободним, и самим тим здравим, и само њега можемо назвати мудрацем<sup>5</sup>. Сенека, као најзначајнији представник стоицизма његовог позног периода, неумољиво одбацује сваку афирмацију афекта гнева. Штавише, он га проклиње, те захтева и очекује да се исти у потпуности елиминише из друштвеног живота. Заслужује пажњу и Плутархово мишљење. Он се залаже за потпуну толеранцију у опхођењу

<sup>1</sup> И. Секулић, *Аналићички ѿренујци*, Матица Српска, Нови Сад 1966, 306.

<sup>2</sup> Преузето из, В. Шмид, *Лей живој? – увод у живојну уменосћ* (превод са немачког), Светови, Нови Сад 2001, 99.

<sup>3</sup> Видети, М. Ђурић, *Историја хеленске еџике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, 475.

<sup>4</sup> Тако, М. Ђурић, *ibid.*, 476.

<sup>5</sup> Видети детаљније, М. Ђурић, *ibid.*, 478, 479.

са ефектима и борби против њих, јер како каже не жели да „против гнева поступа гневно“. У ту сврху Плутарх заговара разборито размишљање, избегавање проблематичних ситуација, превентивно деловање, да би се гнев у случају потребе држао под контролом, или барем ослабио<sup>6</sup>.

Прескачући дуг временски период у којем су многи знаменити људи заузимали своје ставове по питању афеката, јер смо свесни да нам обим али и основни предмет рада не дозвољава да износимо сва мишљења о томе, на овом месту навешћемо још два мишљења новијих аутора која без сумње репрезентују већински став данас по том питању. Тако, за већ поменути Исидору Секулић нема дилеме – по њој, „племенитог гњева нема“<sup>7</sup>. С тим у вези, свестан чињенице да се човек не може „отарасити“ лоших афеката, савремени немачки филозоф Вилхелм Шмид у оквиру своје уметности опхођења са афектима предлаже слично што је и Плутарх много раније предлагао: „Не допустити себи да се из ма ког разлога доспе у гнев, него по сопственој вољи одлучивати о томе да ли му се треба предати или не, и уколико треба, онда када, колико дуго, у којој мери итд“. Ово с циљем да „би се у таласу беса сачувао тренутак рефлексije и могао наћи спас из те ситуације, кад се то учини неопходним“<sup>8</sup>. Ипак, узимајући у обзир ниво душевне културе на којем се налази човечанство данас, сви су изгледи да ће и ова „формула за цивилизовање сопствених афеката“ доживети исту судбину са другим, сличним покушајима који су до сада у том смислу предузимани. Ако међутим не можемо очекивати од данашњег човека да својих афектима увек „откаже послушност“ када се нађе у некој конфликтној ситуацији, савремено цивилизовано друштво и одговорна правна држава захтева од човека данас да барем учини све што је у његовој могућности да не дође до „афективне ерупције“ у конкретној ситуацији. Овој проблематици вратићемо се касније када будемо разматрали питање кривичноправних консеквенци „скривљености“ сопственог афекта. У наставку текста осврнућемо се на даљу анализу афекта на начин како смо то на самом почетку нашег рада најавили. Реч је о неким поделама афеката, према њиховом пореклу, интензитету и трајању, а које су учињене с циљем лакшег утврђивања кривичне одговорности у судско-психијатријској пракси.

С тим у вези, у афективном стању може се наћи, како душевно здрава, тако и душевно болесна и поремећена особа. Ова чињеница дала је повода појединим ауторима да за потребе судско-психијатријске праксе изврше поделу афеката према њиховом пореклу, на нормалне и патолошке. Према овој подели, патолошки афекти били би симптоми неке психијатријске бо-

---

<sup>6</sup> О напред реченом видети детаљније, В. Шмид, *op. cit.*, 100, 101.

<sup>7</sup> И. Секулић, *op. cit.*, 306.

<sup>8</sup> В. Шмид, *op. cit.*, 102

лести односно поремећаја, док су остали афекти нормални. Овде би најпре требало нагласити да „патолошки афекат“ и није афекат у правом смислу те речи, уколико је он симптом неке психијатријске болести или поремећаја. Тада је он део укупне симптоматологије неке психопатолошке категорије у конкретном виду њеног испољавања. Због тога је један аутор с правом казао да се тек након што искључимо постојање неке психијатријске дијагнозе можемо окренути стварној проблематици афективних деликата<sup>9</sup>. Поред тога, ни у самој психијатријској литератури не постоји сагласност у погледу тога да ли су психопатије, неурозе и нагонски поремећаји, психопатолошке категорије, или су само варијације личности, које се међутим још увек налазе у области нормалне психологије. Самим тим, не може постојати сагласност ни поводом питања, да ли су афекти лица која пате од ових поремећаја нормални или патолошки. Да невоља буде већа, животно искуство, као и истраживања на том плану, показују нам да су управо особе које болују од психопатије највише подложне афективном реаговању. Коначно, приликом расправе на ову тему требало би узети у обзир да и особа која болује од душевне болести може на неки спољни надражај реаговати нормално-психолошким афектом, као што и афекат нормалне особе може понекад бити психопатолошки. По тој логици, сваки афекат велике јачине може се означити као психопатолошки, без обзира на то што потиче од нормалне особе. Посебно се то односи на онај „разарајући“ афекат душевно нормалног учиниоца који доводи до његове неурачунљивости. Због свега наведеног, не би требало инсистирати на подели афеката на нормално-психолошке и психопатолошке, јер таква подела може довести до неспоразума и навести на погрешне закључке. Наравно, то не значи да у конкретном случају суђења не треба утврдити да ли је поједини афекат, који има кривичноправни значај, продукт душевне болести или поремећаја одређеног лица, или се пак испољио код особе која се сматра душевно здравом. С тим у вези, предмет нашег разматрања у раду искључиво је утицај афекта душевно нормалних учинилаца кривичних дела на њихову кривичну одговорност.

Слично се може рећи и за поделе које се односе на интензитет афекта. Одавно се у литератури, али и за потребе судске праксе, уобичајило да се афекти, према свом интензитету, деле на једноставне, више и највише<sup>10</sup>. Ова подела требало би да олакша посао судовима, јер би наводно само „највиши“ афекти могли довести до нечије неурачунљивости, „једноставни“ до смањене урачунљивости, док би „виши“ афекти по правилу доводили до битно смањене урачунљивости. Ипак, у прилог наше тврдње да ни ова подела

<sup>9</sup> Тако, Н. Witter, Die forensische Beurteilung der Affektdelikte, in: *Handbuch der forensischen Psychiatrie II*, Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York 1972, 1024.

<sup>10</sup> Видети на пример, R. Moos, Die Tötung im Affekt im neuen österreichischen Strafrecht, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, Berlin – New York, 1/1977, 808.

није најпрецизнија говори психијатријско-психолошко искуство да ретко када постоји „чисти“ афекат. Наиме, сваки афекат представља резултанту деловања разнородних фактора. Као прво, треба поменути да, као што међу људима постоје индивидуалне разлике у њиховој психо-физичкој конституцији, исто тако сваки човек различито реагује на неки спољни подстицај. Поред тога, чест пратилац афекта су тзв. констелативни фактори, који могу бити телесни (исцрпљеност, премореност, поспаност, обољења, повреде, алкохол, медикаменти, дрога), или психички (проблеми на радном месту, незапосленост, конфликтне ситуације, психичке промене уопште)<sup>11</sup>. Познато је да је у животној пракси, узимајући у обзир набројане констелативне факторе, најчешћи пратилац афекта алкохол. Такође, треба рећи и то, да се ретко догађа да у конкретном случају постоји само један афекат. Углавном постоји скуп афеката, различите врсте и јачине, који се међусобно преплићу. Сходно томе, некада се не би могло са сигурношћу рећи ни који је од афеката конкретном приликом био доминантан, а камоли колики је био интензитет сваког појединачног афекта у њиховом међусобном сплету у време извршења дела. Коначно, потребно је нагласити да се јачина афекта брзо мења, понекад и у кратком временском периоду, те је самим тим тешко одговорити на питање, колика је била његова јачина баш у тренутку извршења дела. Због свега наведеног, не би требало инсистирати ни на овој подели афеката, јер она може донети више штете него користи у процесу закључивања о утицају афекта на нечију кривичну одговорност.

И што се тиче трајања афеката ситуација је таква да се не би могле вршити никакве поделе које би имале општу важност, нити извлачити било какве законитости. Томе такође стоји на путу разноврсност и богатство животних ситуација. Искуство нам тако каже да афекат по правилу траје кратко време, али може трајати и нешто дуже, те с тим у вези, он би могао брзо, али и лагано ишчезнути. Такође, афекат може настати нагло и неочекивано, али и споро и постепено. Стога би се могло закључити да се сваки шаблонизам у закључивању и свођење афекта на унапред формиране судове о могућностима и законитостима његовог избијања и трајања, и овде противи самој природи феномена афекта.

У психијатријској језичкој употреби експлозивне радње и дела почињена у афекту често се означавају и као „примитивне реакције“. Оваква квалификација заснива се на чињеници да је свака личност слојевито структурисана, те конституисана од различитих – примитивних али и оних других, више организованих слојева. Афективне ерупције управо крећу од оних дубоких, архаичних, примитивних слојева, које има свако и које разум или

---

<sup>11</sup> О томе видети, В. Foerster, Н. Joachim, *Alkohol und Schuldfähigkeit*, С. Н. Beck, München – Stuttgart 1997, 70.

друге личне инстанце не могу да осујете и неутралишу<sup>12</sup>. Отуда се говори о „примитивним“ реакцијама. Када јак афекат избије из ових мрачних, дубоких слојева неке личности он неминовно оставља последице на плану њеног свесно-психичког функционисања. Афекат утиче готово на све психичке функције, мења их или барем усмерава. У првом реду, „он искривљује логику у датом тренутку и потчињава је себи“<sup>13</sup>. Афекат ремети логичко размишљање, што има за последицу да је човеку који се налази у јаким афективним стању веома отежано или чак онемогућено да размишља о нечем другом што није предмет „афективног интересовања“. Не само да афекат искривљује логику, већ и сужава свест. „Под суженом свешћу треба подразумевати стање где је фокус свести сужен и концентрисан само на једно збивање, на један узрочни низ, један ток догађаја, и то баш онај који је афект који је сузио свест одабрао и за који је једино заинтересован“<sup>14</sup>. Као последица таквог стања јавља се објективна немогућност ретроспективног посматрања сопственог афекта. Стога се његово накнадно описивање по правилу темељи на измишљеним представама и праћено је покушајем да се пронађу оправдања и изговори за предузете радње. Треба нагласити да се као последица јаког афекта може јавити амнезија – потпуно или најчешће делимично несећање на критични догађај. За разлику од накнадне амнезије, која не мора постојати, као што најчешће и не постоји у сваком случају афективног поступања, неизоставни пратилац афекта је тренутна збуњеност, својеврсна збрка мисли и осећања након снажног афективног пражњења. Ипак, како се и амнезија и збуњеност могу јавити тек након извршења дела, они немају већег значаја за правилну процену кривичне одговорности извршиоца, која се процењује на основу његовог психичког стања у тренутку извршења дела.

На основу онога што смо напред рекли може се закључити да сваки шаблонизам у закључивању, као и подвођење конкретних афеката под одређену квалификацију, на чему се инсистира у судско-психијатријској пракси, носи са собом ризик од грешака. Јер, у овој изузетно дифузној области душевних збивања увек су могуће атипичне ситуације и јединствени случајеви. Уместо што се инсистира на подвођењу афекта под одређену унапред понуђену категорију, пажња се у кривичном поступку треба усмерити на то да се у конкретном случају несумњиво утврди постојање једног или више афеката, а да се затим, на основу свих околности које су искуствено-научно

<sup>12</sup> Видети, В. Jähnke, *Strafgesetzbuch – Leipziger Kommentar*, 1. Band, 11. Auflage, De Gruyter Recht, Berlin 2003, 50.

<sup>13</sup> Б. Капамација, Убиство у афекту, *Јуџословенска ревија за кривично право и криминологију*, Београд 1/1980, 47.

<sup>14</sup> Б. Капамација, *Убиство – психопатологија и судска психијатрија*, Матица Српска, Нови Сад 1981, 35.

афективно релевантне, у мери у којој је то могуће, покуша разјаснити њихово порекло, одреди њихов агресивни и разарајући потенцијал – ка споља и унутра, и утврди динамика њиховог функционисања критичном приликом, како би се што је могуће веродостојније реконструисало психичко стање учиниоца у време извршења дела. Наравно, ово је лакше рећи него учинити. Свима је познато колико је тешко у кривичном поступку правилно и веродостојно проценити урачунљивост учинилаца који су дело извршили под утицајем афекта. Могло би се чак тврдити да је то један од најкомпликованијих и најризичнијих судско-психијатријских задатака. Не само због саме комплексности и замршености феномена афекта, већ и зато што се предметна процена у пракси врши, и једино може вршити, на основу несигурних психодијагностичких критеријума, што афективно стање не оставља по правилу никакве трагове на психи те се учинилац у време суђења налази у сасвим нормалном психичком стању, и што се одговарајући закључци морају извести једино на основу непозданих изјава окривљеног и сведока о околностима под којима је дело извршено, а од чијег је извршења понекад прошло доста времена. Због свега наведеног у делу судско-психијатријске литературе постоје и мишљења да у кривичном поступку и није могуће поставити предметну „дијагнозу“, нити на исправан начин проценити утицај афекта<sup>15</sup>. На срећу, већинско мишљење је другачије.

Било како било, кривичноправни значај афекта је велики, јер уколико се догоди да они превазиђу редовне оквире емоционалног узбуђења које се по правилу и по природи ствари јавља на страни „просечног“ учиниоца кривичног дела, тада афекти проузрокују многобројна и разноврсна кривичноправна дејства. Као прво, афекат се може узети у обзир као олакшавајућа околност приликом одмеравања казна јер умањује степен кривице учиниоца за извршено дело. У оквирима неких општих кривичноправних института, а некад и независно од њих, може се јавити као факултативни основ за ублажавање односно ослобођење од казне. Афекат може бити и битни елемент бића одређених кривичних дела, привилегујућа околност која једном делу, уз испуњеност других услова, даје лакши вид, каква су код нас кривична дела – убиство на мах и тешка телесна повреда на мах. Коначно, он може у оквиру законске одреднице „привремена душевна поремећеност“ представљати психички основ битног смањења или чак искључења урачунљивости, када је његово кривичноправно дејство најјаче. Може се приметити да се у свим овим примерима афекат узима у обзир у корист учиниоца кривичног дела који је извршио дело под његовим утицајем, било да се у сплету околности које су у конкретном случају кривичноправно релевантне узима у обзир као олакшавајућа околност, ублажавајућа околност, основ за ослобо-

---

<sup>15</sup> Видети о томе, J. Plate, *Psyche, Unrecht und Schuld*, С. Н. Beck, München 2002, 418.



ђење од казне, привилегујући елемент бића одређеног кривичног дела, или чак као основ који доводи до ослобађајуће пресуде због неурачунљивости учиниоца. Како је ово последње питање од изузетног значаја, не само за теорију кривичног права и кривичноправну праксу, већ и са аспекта криминалне политике, у даљем тексту више ћемо пажње посветити том проблему. Јер, чињеница да се психа душевно нормалног учиниоца, који је оглашен неурачунљивим за дело извршено у афекту, после краћег времена враћа у првобитно стање, те на њој у време суђење нема никаквих трагова од претрпљеног афективног шока у време извршења дела, има за последицу да се учинилац након доношења ослобађајуће пресуде, а у недостатку законске могућности за изрицање психијатријске мере безбедности, мора пустити на слободу. До каквог узнемирења јавности може доћи након тога не треба посебно наглашавати. То указује на сву комплексност и важност правилне процене урачунљивости оваквих учинилаца.

С тим у вези, данас је готово општеприхваћено да и тзв. нормално-психолошки афекат, који дакле није непосредни продукт душевне болести или слабоумности, може довести до неурачунљивости. Узимајући у обзир сву тежину и деликатност ове процене, наведених реперкусија које одлука о томе може проузроковати, као и чињеницу да се афективна поступања јављају у врло високом проценту у оквиру одређених група кривичних дела<sup>16</sup>, поставља се питање какав афекат мора бити да би довео до оваквих кривичноправних консеквенци. Оно око чега се и теоретичари и практичари данас слажу то је да само афекат који је попримио „екстремне размере“<sup>17</sup> може довести до неурачунљивости. А такве природе и интензитета несумњиво је онај афекат који „руши бране обуздавања и искључује смислено и циљно поступање“<sup>18</sup>. Нарочито ако је у тренутку афективног дела код односне особе већ дошло до потпуне разградње контролних инстанци њене личности које би јој омогућиле да стане на пут надоласећем афекту. Последице таквог афекта тада се у делу литературе пореде са последицама акутног наступа праве душевне болести, те се тврди да он онда на сличан, врло тежак начин разара склоп нечије личности, баш као и права душевна болест у њеној акутној фази<sup>19</sup>. Ипак, ово поређење може се извршити само квантитативно, не и квалитативно. Поред тога, афективни учинилац после краћег времена враћа се у првобитно, сасвим нормално психичко стање, док душевна болест траје и након њене евентуалне ескалације у својој акутној

<sup>16</sup> Видети, J. Plate, *ibid.*, 417.

<sup>17</sup> J. Glatzel, *Forensische Psychiatrie – Der Psychiater im Strafprozeß*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1985, 56.

<sup>18</sup> F. Streng, *Strafrechtliche Sanktionen – Die Strafzumessung und ihre Grundlagen*, 2. Auflage, Stuttgart – Berlin – Köln 2002, 366.

<sup>19</sup> Видети, F. Streng, *ibid.*, 367.

фази. И уопште, између афективног поремећаја свести и сваког другог поремећаја свести неоспорно је да постоји суштинска, квалитативна разлика<sup>20</sup>, тако да је поређење међу њима могуће само условно, и то на квантитавној равни симптома. У сваком случају, тиме још није ништа речено о томе, какав је то афекат „екстремних размера“ који „руши бране обуздавања“, и који неку личност тако тешко погађа баш као акутни наступ праве душевне болести. Другим речима, помоћу којих критеријума се постојање таквог афекта у конкретной деликтној ситуацији евентуално може утврдити на страни учиниоца.

За његово утврђивање неопходно је свеобухватно истраживање свих околности, додуше на основу релативно неодређених и спорних критеријума, које искуствено-научно могу имати значај за настанак и избијање оваквог афекта. Ово истраживање обухвата узимање у обзир релевантних околности које су довеле до дела и њему претходиле, оних које су постојале у време дела, а евентуално и оних које су настале после дела. Истражује се личност учиниоца, његове психичке и физичке карактеристике, као и могући егзогени утицаји. Пажња се такође усмерава на настајање афективне ситуације, као и на све околности које су до ње довеле, на испитивање психичке могућности дистанцирања од ње као и њене критичке рефлексије од стране учиниоца. Ако је то потребно, врши се и свеобухватна дијагностика личности, а посебан акценат ставља се на понашање учиниоца непосредно пре, за време и после дела<sup>21</sup>. Свака околност оцењује се, како емпиријски, тако и нормативно – сама за себе, али и у контексту свих других околности. Треба нагласити да само ако се узму у обзир сви наведени, а евентуално и други параметри, може се донети исправна одлука о томе, да ли је учинилац у време дела још био способан да схвати значај свог дела, а нарочито да управља својим поступцима, или је био у потпуности савладан афектом, у ком случају се може рећи да је таква особа фактички била пуко средство, односно „објект сопствених функционалних токова“<sup>22</sup>. Свакако, ово последње у пракси се догађа сасвим изузетно.

Потребно је такође нагласити да афективно „избијање“ ретко када настаје нагло и неочекивано, као „гром из ведре неба“, како на први поглед то може деловати, нарочито самом учиниоцу кривичног дела. Како је један психијатар рекао, „не постоји доживљај, као актуелни догађај, који би могао на независан и интериндивидуалан начин да изазове афективни потрес“<sup>23</sup>.

---

<sup>20</sup> Тако, Н. Witter, *Affekt und strafrechtliche Verantwortlichkeit*, in: *Kriminalbiologische Gegenwartsfragen*, Heft 5, Stuttgart 1962, 96.

<sup>21</sup> Слично, Н. -L. Schreiber, *Psychiatrische Begutachtung*, 2. Auflage, Stuttgart – Jena – New York 1994, 20.

<sup>22</sup> Тако, J. Plate, *op. cit.*, 416.

<sup>23</sup> J. Glatzel, *op. cit.*, 43.

Другим речима, дело извршено у афекту често настаје као последица перманентне конфликтне ситуације у којој се дуже време налази особа која ће касније извршити кривично дело. Процес раста тензија доводи до њене интензивне психичке напетости која „тежи“ афективном пражњењу. До тога може доћи из мржње, презира, очајања, туге, љубоморе, резигнације, опседнутости, али и других емоција као и њихових комбинација. Афективна тензија у том случају све више обузима односну особу, те искривљује код ње нормалну логику доживљавања стварности. Процес кумулације афекта током времена троши њене душевне снаге отпора, које постају све лабилније и несигурније. То све „условљава лабилизацију персоналног склопа“, при чему истовремено, по природи саме ствари, „постоји тежња за рестабилизацијом“<sup>24</sup>. А до рестабилизације не може доћи на други начин него афективним „откочењем“ које се по правилу манифестује у агресивном понашању. Када се на овај начин представи процес раста тензија, постаје јасно због чега се у животу често догађа да предметни догађај, који је само на први поглед проузроковао афективно пражњење учиниоца, уистину није главни и прави узрок овог пражњења, већ је само његов повод, односно „окидач“. Из тога следи да је за правилну процену урачунљивости учиниоца који је дело извршио у јаком афекту често неопходно да се узме у обзир и „предисторија“ инкриминисане афективне „експлозије“. То захтева анализу оних догађаја из његове прошлости који могу бити од значаја за правилно тумачење извршења афективног дела као психо-динамичке последице. Само овакав приступ може објаснити наизглед неразумно понашање учиниоца, које наводно њему није својствено. Јер, може се догодити да између безначајног повода и његове јаке психо-моторне реакције постоји очигледна несразмера, а да учинилац раније није никада реаговао на такав или сличан начин. Управо ће свестрана анализа биографских догађаја која су иницирала афективну експлозију овде указати на то да је дело учиниоца, управо супротно, његов у психолошком смислу логичан одговор на неиздрживу психичку напетост, те као такво, није ни неразумно, нити је „страно“ његовој личности, већ је напротив, психолошки објашњиво и разумљиво. Стога се у таквим случајевима може рећи да између извршеног дела и личности учиниоца постоји несумњиви дубинско-психолошки каузалитет.

И управо је ово последње довело у теорији и пракси до једне дилеме, чијом анализом ћемо и завршити наше разматрање у овом раду. С тим у вези, ако се афективно избијање конкретном приликом дубинско-психолошки може објаснити на начин како смо то напред учинили, да ли то значи да се од учиниоца, чије је афективно дело само логичан след његове континуиране у дужем времену присутне афективне кумулације, може захтевати

<sup>24</sup> J. Glatzel, *ibid.*, 47.

да предупреди овакав раст тензија, те да својој криминалној радњи као продукту афективног пражњења у сваком случају „откаже послушност“. А ако то не учини, иако је могао, да ли, независно од тога, може рачунати на ослобађајућу пресуду као „благодат“ сопствене неурачунљивости? Другим речима, да ли само „нескривљени“ афекат може довести до нечије неурачунљивости? У теорији кривичног права европских земаља, као и судској пракси, не постоји јединствено мишљење и поступање тим поводом. Другим речима, не постоји сагласност у погледу тога, да ли афекат може довести до неурачунљивости, или битно смањене урачунљивости, само онда ако учинилац није био у стању да под конкретним околностима спречи изградњу афекта и да предвиди последице његовог отпуштања, укључујући и афективно дело, или у сваком случају, без обзира на наведене околности. Као што смо напред указали, оно око чега овде постоји сагласност је да афект може довести чак и до неурачунљивости уколико се „као предуслов афективног избијања јавља разградња контролних инстанци“<sup>25</sup>. У свакој другој ситуацији, у којој дакле није дошло у потпуности до разградње контролних и заштитних механизма једне личности, његова неурачунљивост у време извршења дела може бити спорна. Ту се полази од следеће логике: ако је учинилац у дужем времену кумулације афекта која је претходила делу исти могао да спречи на одговарајући начин, за шта је имао психичке могућности, али он то није учинио, сматра се, упркос томе што је у време дела био неурачунљив, да је крив за извршено кривично дело. Тиме је он скривљено ускратио себи шансу да спречи афективну ерупцију која је довела до дела, а тиме и само дело, у времену када је то још било могуће учинити. Јер, упркос томе што је учинилац био свестан све веће опасности стања у којем се налази, он није ништа предузео да би отклонио такву опасност, већ је, управо супротно, сам себе „отпустио“ у стање у којем више није знао шта ради ни шта ће својом радњом проузроковати.

Мишљења смо да напред наведено схватање не би требало прихватити. Као прво, оно се противи једној од најзначајнијих тековина савременог кривичног права – да се кривица учиниоца веже за извршено кривично дело и временски тренутак његовог извршења. Испитивање кривице за настанак и разрастање сопственог афекта неминовно би се претворило у истраживање кривице за начин живота неке особе или за њен карактер, што је недопустиво у једном демократском друштву и правној држави. Против тога говори и животна искуство, које потврђује да нико не може утицати на настанак и развој сопственог афективног стања. Као што се нико не би могао смишљено довести у тако јако афективно стање које искључује урачунљивост за евентуално извршено дело у таквом стању, исто тако не постоји могућност

---

<sup>25</sup> С. Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Band I, 3. Auflage, С. Н. Beck, München 1997, 762.

да неко промишљено спречи афективну кумулацију и њену могућу експлозију ка споља. Јер, размишљање о сопственом јаком афекту, доказ је да тај афекат уистину и не постоји. И обрнуто, онај ко се већ дуже или краће време налази у јаком афективном стању, он није у могућности да разложно и промишљено анализира сопствено психичко стање како би се бавио „својим“ афектом. Јер, кумулирани афекат ремети логичко и самокритичко размишљање и потчињава га себи, доводи душевни апарат у несклад, наводи на ригидно фиксирање за одређене мисли и идеје, као и уски круг тема на које је афекат усмерен. У таквој ситуацији, инсистирати на доказивању нечије кривице за „неспречавање“ узношења сопственог афекта који је довео до неурачунљивости за извршено дело, илузорно је и нереално. Уосталом, ко сме да тврди да афективни учинилац пре него што је извршио дело у неурачунљивом стању није више пута неуспешно покушавао да разгради свој афективни набој и умири афективну тензију. Уколико би прихватили предње мишљење то би значило да оваква особа има неповољнији кривично-правни третман у односу на оног неурачунљивог учиниоца кривичног дела у афекту, који пре тога није ни покушао да спречи кумулацију афеката, из простог разлога што иста код њега није ни постојала<sup>26</sup>.

На крају би се могло закључити да све оно о чему смо у раду говорили, а тиче се феномена ефекта, његовог кривичноправног значаја као и његовог утицаја на кривичну одговорност, те коначно проблематике „скривљености“ односно „нескривљености“ афекта, представља јасну потврду и чврст доказ за тврдњу, да је вештачење урачунљивости дела извршених у афекту један од најтежих и најризичнијих судско-психијатријских задатака.

---

<sup>26</sup> Слично, али у другом контексту, размишља и С. Бељански, Трајна провокација и дејство на мах, у: *Право и илузија*, Библиотека XX век, Београд 1999, 113.

*Dragiša S. Drakić, Ph. D., Full Professor  
University of Novi Sad  
Faculty of Law Novi Sad  
D. Drakic@pf.uns.ac.rs*

*Ivan D. Milić, Assistant  
University of Novi Sad  
Faculty of Law Novi Sad  
I. Milic@pf.uns.ac.rs*

### **Affect and Criminal Responsibility**

**Abstract:** *In this article the author deals with an issue of relationship between the affect and criminal responsibility. In order to provide a multi-angle approach to analysis of this issue the author resorted to multidisciplinary – criminal law and psychiatric-psychological approach. Although the topic covered by this article is significant and complex, it appears to be of virtually no interest in the literature. For that reason the author’s endeavor to research this topic should not go unmentioned.*

*In the first part of the article the author tried to provide answers to some preliminary questions without which it would be impossible to understand the relationship between the affect and criminal responsibility. Those are the following questions: what are affects, what is their nature and intensity, how long they last and how they influence psychological functions of a person acting in affect?*

*Central part of the article is dedicated to examining the importance of the affect as a phenomenon in criminal law dogma and in judicial rulings, as well as its effect on criminal responsibility. The author finds that acting in affect may be considered as a mitigating circumstance in the sentencing, but can also be a basis for mitigation of the sentence or even suspension of the sentence, as part of some general criminal law norms. Also, for certain offenses it may be considered as a favorable condition that renders that offence to be less grave. Finally, the affect may be considered as a psychological basis diminished, or even lack of, mental capacity.*

*The last above mentioned issue receives special attention of the author, and claims that only the affect that is ‘of extreme proportions’ may lead to mental incapacity. Such affect is the one that ‘demolishes restrains and removes reasonable and target-oriented actions’. In further analysis the author proposes criteria and methodology for assessment of person’s sanity in criminal law and criminal procedure.*

*Further, the author claims that acting in affect is rarely sudden and unexpected but rather it is a consequence of permanent conflict situation. The author puts forward his arguments for such claims. At the end, the author deals with the issue of 'guilt for one's own actions taken in affect', within the limits of criminal responsibility. He rejects opinions of authors that support the possibility of establishing a special type of guilt for 'explosion of affect' that lead to an offense committed in the state of insanity, provided that such explosion could have, supposedly, been foreseen and prevented. At the end, the author concludes that psychiatric assessment of defendant that committed offences in affect is one of the most difficult and riskiest tasks put before the courtpsychiatrist.*

**Keywords:** *affect, criminal responsibility, criminal law.*

Датум пријема рада: 13.02.2017.